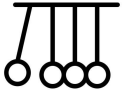

TURKEY'S UNHEARD VOICES

Egemenlik ve Küresel Hesap Verebilirlik: İnsan Haklarının Uygulanmasındaki Zorluk

LAW

DENİZ KALAYCIOĞLU

Özet

Uluslararası hukuk, devletlerin kendi toprakları ve yönetimleri üzerindeki egemen yetkisine dayanan bir ilke üzerine kuruludur. Devlet egemenliği, Birleşmiş Milletler Şartı tarafından korunmakta ve bir devletin iç işlerine yönelik her türlü dış müdahaleyi yasaklamaktadır. Egemenliğin korunması ilkesi, küresel hesap verebilirlik söz konusu olduğunda önemli zorluklar yaratmaktadır. Uluslararası insancıl hukuk ve insan hakları hukuku, devletlere ve bireylere temel insan haklarına saygı gösterme ve savaş suçları, soykırım ve insanlığa karşı suçlar gibi vahşetleri önleme yükümlülüğü getirmektedir. Devletler sivilleri bu tür ağır suçlardan korumakla sorumlu olsalar da, hesap verebilirliğin sağlanması çoğu zaman egemenlik ilkesine dayanılarak sınırlandırılmaktadır. Bu makale, egemenlik ve küresel hesap verebilirliğin hukuki temellerini ve bunların uluslararası bağlamda insan haklarının uygulanmasındaki rolünü incelemektedir.

Temel Kavramların Tanımları

Egemenlik (Sovereignty): Bir devletin, kendi toprak sınırları içinde dış müdahale olmaksızın kendini yönetme konusundaki münhasır hak ve yetkisidir. Birleşmiş Milletler Şartı, devletlerin egemen eşitliğini teyit eder ve esasen bir devletin iç yetki alanına giren konulara her türlü müdahaleyi yasaklar.

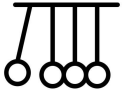
Müdahale Etmeme (Non-Intervention): Bir devletin iç işlerine, Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi tarafından yetkilendirilmedikçe veya ilgili devletin rızası olmadıkça, diğer devletlerin ya da uluslararası kuruluşların müdahalesini sınırlayan hukuki ilkedir.

Küresel Hesap Verebilirlik (Global Accountability): Devletlerin ve bireylerin, insan haklarını korumak ve soykırım, savaş suçları ile insanlığa karşı suçlar dâhil olmak üzere vahşetleri önlemek için uluslararası hukuki yükümlülüklerle tabi olduğunu ifade eden ilkedir.

Uluslararası Adalet Divanı (UAD / ICJ): Birleşmiş Milletler'in altı ana organından biridir; devletler arasındaki uyuşmazlıkları çözmek ve hukuki konularda danışma görüşleri sunmakla görevlidir.

Uluslararası Ceza Mahkemesi (UCM / ICC): Soykırım, savaş suçları ve insanlığa karşı suçlardan bireyleri yargılamakla görevli daimi bir uluslararası mahkemedir. UCM'nin yargı yetkisi yalnızca Roma Statüsü'ne taraf ülkelerde işlenen suçlara ya da Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi tarafından sevk edilen davalara uygulanır.

Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi (BMGK / UNSC): Birleşmiş Milletler'in altı ana organından biridir ve uluslararası barış ile güvenliğin korunmasından sorumludur. Konsey,

Amerika Birleşik Devletleri, Birleşik Krallık, Rusya, Çin ve Fransa olmak üzere veto yetkisine sahip beş daimi üyenin de içinde bulunduğu toplam 15 üyeden oluşur.

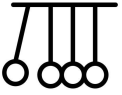
Koruma Sorumluluğu (Responsibility to Protect): 2005 Dünya Zirvesi'nde kabul edilen uluslararası bir ilke olup, her devletin kendi nüfusunu soykırım, savaş suçları, etnik temizlik ve insanlığa karşı suçlardan koruma sorumluluğu bulunduğunu ifade eder.

Egemenlik Kavramı

Egemenlik kavramı, devletlerin kendi toprakları ve iç işlerinde münhasır yetkiye sahip olduklarını kabul eden 1648 tarihli Vestfalya Barışı'na dayanmaktadır. Birleşmiş Milletler Şartı da bu ilkeyi yansıtır; 2(1). madde tüm üye devletlerin egemen eşitliğini teyit ederken, 2(7). madde Birleşmiş Milletler'in esasen bir devletin iç yetki alanına giren konulara müdahalesini yasaklamaktadır. İlkenin başlangıçtaki amacı devletleri yolsuzluk, işgal ve sömürgeleştirmeden korumak olsa da, günümüzde sıklıkla devletlerin insan hakları ihlallerinden kaçınmaları için bir kalkan işlevi görmektedir. Uluslararası hukukta üye devletlerin bireyleri çeşitli vahşetlerden koruma yükümlülüğü vardır. Ancak uygulamada birçok devlet, egemenlik ilkesini soruşturmaları engellemek, uluslararası kuruluşların erişimini reddetmek ve hesap verebilirliği önlemek için kullanmaktadır.

Küresel Hesap Verilebilirlikte Uluslararası Adalet Divanı'nın Rolü

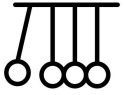
Birleşmiş Milletler Uluslararası Adalet Divanı, Birleşmiş Milletler'in başlıca yargı organı olarak görev yapmakta; üye devletler arasındaki uyuşmazlıkları çözmekte ve hukuki konularda danışma görüşleri sunmaktadır. Ancak BM'nin altı ana organından biri olmasına rağmen, UAD'nin yetki alanı devletlerin rızasıyla sınırlıdır. Divan'ın yargı yetkisinin temel unsurlarından biri, yalnızca taraf devletlerin bir antlaşma, özel anlaşma ya da benzeri yollarla yetkisini kabul etmiş olması hâlinde dava görebilmesidir. Myanmar'ın Uygur Müslümanlarına yönelik muamelesi konusunda hesap vermeyi reddetmesi, bu sınırlılığın en çarpıcı örneklerinden biridir. Uygur Müslümanları onlarca yıldır Rakhine Eyaleti'nde yaşamalarına rağmen, özellikle 1982 Vatandaşlık Yasası aracılığıyla sistematik ayrımcılığa maruz kalmış ve resmî olarak tanınan etnik gruplar arasından dışlanmışlardır. 2017 yılında Myanmar ordusu, Uygur Müslüman azınlığa karşı "temizleme operasyonları" başlatmıştır. 2018 tarihli Birleşmiş Milletler Gerçekleri Araştırma Misyonu raporuna göre bu operasyonlar; toplu katliamlar, toplu tecavüzler, köylerin yakılması ve 700.000'den fazla Uygur Müslümanın Bangladeş'e zorla göç ettirilmesini içermiştir. BM raporu, soykırım suçunun oluşması için uluslararası hukukta aranan özel kastı ifade eden dolus specialis'in varlığını gösterecek yeterli delil bulunduğu sonucuna varmıştır. 2019 yılında

Gambiya, Myanmar'ın Soykırım Sözleşmesi kapsamındaki yükümlülüklerini ihlal ettiğini ileri sürerek UAD nezdinde dava açmıştır. 2020 yılında Divan, Myanmar'ın soykırımı önlemek için geçici tedbirler alması gerektiğine hükmetmiştir. Ancak Myanmar, devam eden şiddeti durdurmaya yönelik etkili hiçbir adım atmamış ve tüm suçlamaları sürekli olarak reddetmiştir. Ayrıca Myanmar, davanın iç işlerine müdahale teşkil ettiğini öne sürerek UAD'den dosyanın listeden çıkarılmasını talep etmiştir. Bu soruna bir diğer örnek de Nicaragua v. United States of America davasıdır. 1986 yılında Nikaragua, Amerika Birleşik Devletleri'ni kendi topraklarında Contra isyancılarını yasadışı biçimde desteklemek ve Nikaragua limanlarını mayınlamakla suçlayarak dava açmıştır. UAD, ABD'nin özellikle müdahale etmeme ilkesini ve güç kullanma yasağını ihlal ederek uluslararası hukuku çiğnediğine hükmetmiştir. Bu nedenle Mahkeme, ABD'nin faaliyetlerini durdurmasına ve tazminat ödemesine karar vermiştir. Ancak ABD, yargılama sırasında Divan'ın yetkisini tanımaktan çekilmiş ve karara uymayı reddetmiştir. Ayrıca Güvenlik Konseyi'nde kendisine yönelik tüm yaptırım ve uygulama girişimlerini veto etmiştir. Bu davalar, UAD'nin devlet rızasına dayalı yapısının insan haklarını uygulama kapasitesini nasıl sınırladığını ve küresel hesap verebilirliği nasıl zayıflatıldığını açıkça göstermektedir.

Küresel Hesap Verebilirlikte Uluslararası Ceza Mahkemesi'nin Rolü

Uluslararası Ceza Mahkemesi (UCM), Roma Statüsü ile kurulmuş ve soykırım, savaş suçları ve insanlığa karşı suçlar nedeniyle bireyleri yargılamakla görevli ilk daimi uluslararası mahkemedir. UCM'nin yargı yetkisi, devletlerin Roma Statüsü'nü onaylamasına ve Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi tarafından kendisine sevk edilen durumlara bağlıdır. UCM, Birleşmiş Milletler'in bir organı olmadığı için yetki alanı sınırlıdır. UCM'nin bu sınırlı yetkisine en güncel örneklerden biri, Mart 2023'te Vladimir Putin hakkında çıkarılan tutuklama emridir. Bu karar, Ukrayna'nın işgal altındaki bölgelerinden Ukraynalı çocukların yasa dışı şekilde Rusya topraklarına nakledilmesi ve sınır dışı edilmesi iddialarına dayanmaktadır. Bu eylemler, Roma Statüsü'nün 8. maddesi kapsamında yargılanabilir fiiller olarak kabul edilmekte ve Cenevre Sözleşmeleri'nin ağır ihlalleri arasında yer almaktadır. Ancak Rusya ve müttefiklerinin büyük bir kısmı Roma Statüsü'ne taraf değildir. Bu nedenle UCM'nin yargı yetkisini tanımamakta ve Putin, UCM'nin yaptırım gücünün olmaması nedeniyle müttefik ülkelere seyahat ederek tutuklanmaktan kaçınabilmektedir. Daha eski bir örnek ise eski Sudan Devlet Başkanı Ömer el-Beşir hakkında çıkarılan tutuklama emridir. 2009 ve 2010 yıllarında UCM, Darfur çatışmaları sırasında işlenen soykırım, insanlığa karşı suçlar ve savaş suçları nedeniyle el-Beşir hakkında iki ayrı tutuklama kararı çıkarmıştır. Buna rağmen el-Beşir, UCM'ye üye olan bazı devletlere dahi serbestçe seyahat edebilmiş ve gözaltına alınmamıştır. UCM'nin devletlerin iş birliğine bağımlı olması ve sınırlı yargı yetkisi, insan hakları ihlallerinde küresel hesap verebilirliğin sağlanmasını engellemektedir.

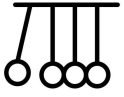

Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi Daimî Üyelerinin Veto Yetkisi

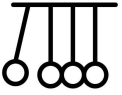
Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi, Birleşmiş Milletler'in temel amacı olan uluslararası barış ve güvenliğin korunmasından sorumludur. UNSC'nin beş daimî üyesi veto yetkisine sahiptir; bu yetki, kendileri ya da müttefikleri hakkında yürütülecek soruşturmalar veya yaptırımlarla ilgili karar tasarılarını engelleme imkânı verir. Bu veto gücü, daimî üyelere eylemlerinden muaf tutulma ayrıcalığı tanımaktadır. Örneğin, UNSC'nin daimî üyelerinden biri olan Çin, kendi topraklarındaki Uygur Müslümanlarına yönelik uygulamalarıyla ilgili karar tasarılarını veto yetkisiyle engellemiştir. 2017'den bu yana Çin hükümeti, Uygur Müslümanlarını hedef alan yoğun gözetim ve sözde karşı aşırılık politikaları uygulamaktadır. İnsan hakları örgütlerinin raporları, sızdırılmış belgeler ve mağdur tanıklıkları; kitlesel keyfi gözaltılar, işkence, zorla çalıştırma ve dinî uygulamaların bastırılmasını belgelemektedir. Human Rights Watch, Amnesty International ve BM uzmanları dâhil olmak üzere birçok uluslararası kuruluş, bu eylemlerin insanlığa karşı suç teşkil edebileceğini belirtmiştir. Buna karşılık Çin, suçlamaları reddetmiş ve söz konusu tesislerin Uygur Müslümanlarını Çin toplumuna entegre etmeyi amaçlayan meslekî eğitim merkezleri olduğunu savunmuştur. Daimî üye olarak Çin, ülkesine yönelik soruşturma girişimlerini veya durumun ICC'ye sevk edilmesini veto ederek engellemiştir. Bu durum hâlen devam etmektedir; ancak hiçbir uluslararası organ Çin'i eylemlerinden dolayı hesap vermeye zorlayamamaktadır. Ayrıca, UNSC'nin daimî üyeleri veto yetkilerini müttefiklerini korumak için de kullanabilmektedir. Örneğin, Amerika Birleşik Devletleri, İsrail-Filistin çatışması sırasında olası insan hakları ihlallerinin soruşturulmasını talep eden karar tasarılarını defalarca veto etmiştir. Birleşmiş Milletler'in 2014 Gazze Çatışması'na ilişkin Bağımsız Soruşturma Komisyonu ve çeşitli insan hakları kuruluşları; aşırı güç kullanımı, sivil altyapının tahribi ve savaş suçları gibi ağır ihlalleri belgelemelerine rağmen, ABD vetosu Güvenlik Konseyi'nin bu konuda resmî bir soruşturma başlatmasını engellemiştir.

Sonuç

Egemenlik başlangıçta devletleri dış güçlere karşı korumak amacıyla oluşturulmuş olsa da, zamanla devletlerin hesap vermekten kaçınmak için kullandığı hukuki ve siyasal bir araca dönüşmüştür. ICJ ve ICC gibi uluslararası kurumlar cezasızlığı önlemek ve ağır suçların mağdurları için adaleti sağlamak amacıyla kurulmuş olsa da, etkinlikleri doğrudan siyasal baskılar ve yapısal sınırlamalar tarafından etkilenmektedir. Her iki mahkeme de devletlerin rızasına, iş birliğine ve bazı durumlarda Güvenlik Konseyi'nin yetkilendirmesine bağımlı olduğundan, güçlü devletler veya müttefikleri söz konusu olduğunda birçok insan hakları ihlali karşılıksız kalmaktadır. ICJ'nin devlet rızasına dayalı yapısı, kritik uyuşmazlıkları çözme kapasitesini sınırlandırmaktadır. Benzer şekilde ICC, uluslararası hukuku ihlal eden güçlü kişileri yargılamaya çalıştığında, üye olmayan devletler veya Güvenlik Konseyi vetoları tarafından

sıklıkla engellenmektedir. Bu sınırlamalar, uluslararası adaletin seçici biçimde uygulanmasına yol açmış ve küresel hesap verebilirliğin sağlanmasını engellemiştir. Küresel hesap verebilirliği güçlendirmek için, vahşet suçları söz konusu olduğunda veto yetkisinin sınırlandırılması, evrensel yargı yetkisinin genişletilmesi ve ulusal yargı süreçlerine desteğin artırılması gibi reformlar gereklidir. Bu dengesizlikler giderilmediği sürece, uluslararası hukuk adaletten çok siyasetin şekillendirdiği bir çerçeve olarak kalma riski taşımaktadır.

Kaynaklar

1. <https://www.un.org/en/about-us/un-charter>
2. https://www.un.org/en/development/desa/population/migration/generalassembly/docs/globalcompact/A_RES_60_1.pdf
3. <https://www.ohchr.org/en/hr-bodies/hrc/myanmar-ffm/report-myanmar>
4. <https://www.icj-cij.org/case/178/orders>
5. <https://www.icj-cij.org/case/70>
6. <https://www.icc-cpi.int/sites/default/files/RS-Eng.pdf>
7. <https://www.icc-cpi.int/darfur/al-bashir>
8. <https://www.icc-cpi.int/news/statement-icc-prosecutor-karim-khan-kc-situation-ukraine>
9. <https://www.icc-cpi.int/news/statement-icc-prosecutor-fatou-bensouda-opening-palestine-investigation>
10. <https://www.hrw.org/news/2021/04/19/china-crimes-against-humanity-xinjiang>
11. <https://www.amnesty.org/en/documents/asa17/4137/2021/en/>
12. <https://www.ohchr.org/en/documents/country-reports/ohchr-assessment-human-rights-concerns-xinjiang-uyghur-autonomous-region>
13. <https://www.ohchr.org/en/hr-bodies/hrc/coi-gaza-conflict/report-coi-gaza>
14. <https://www.aljazeera.com/news/2021/5/17/us-blocks-un-security-council-call-for-israel-gaza-ceasefire>
15. <https://www.securitycouncilreport.org/un-security-council-working-methods/veto.php>